

Latinitet u hrvatskom društvu prve polovice 19. stoljeća

U radu se promatra hrvatsko društvo 19. stoljeća, napose njegova prva polovica, iz specifične perspektive latinskoga jezika u javnom i privatnom životu. Ukazuje se na živu prisutnost latinskoga jezika ne samo u Katoličkoj crkvi i u Hrvatskom saboru, u kojem je bio službenim sve do 1847. godine, nego mnogo šire, sve do obiteljskih domova i međusobnih razgovora plemićkih očeva i sinova. Latinski je još uvijek živi jezik škola, znanosti, stihova i prava, jezik službene i privatne korespondencije. Osim fizičke rasprostranjenosti latinskoga jezika još je važnija njegova mentalna i psihološka prisutnost u društvu. U tom se smislu nameću teme o položaju latinskoga u poimanju identiteta hrvatskoga plemstva, intelektualaca i same nacije; o ulozi latinske humanističke naobrazbe i škola u stvaranju preporodne ili pak revolucionarne generacije 1848. godine; o latinskoj prije i poslije formuliranja nacionalne ideje te njegovoj ulozi kao ključnu uporištu u obrani te ideje u vremenu prije i za vrijeme stasanja narodnoga jezika. Napokon, rad, osim društvenoga, dotiče i ništa manje zanimljivo rodno pitanje te daje pogled na latinski kao prvenstveno, odnosno isključivo muški fenomen u hrvatskom društvu.

1. Uvod

Prva asocijacija na temu latiniteta u hrvatskom društvu prve polovice 19. stoljeća jest činjenica koja je svima poznata, koja se u nas saznaje još u osnovnoj školi: latinski je u Hrvatskoj bio službeni jezik, to jest jezik Hrvatskoga sabora i javne uprave sve do 1847. godine, najdulje u Europi. Također, može se kazati kako je poznata načelna postavka da je u vrijeme nasrtaja mađarizacije i germanizacije, a u situaciji još neizgrađenoga jezičnog standarda hrvatskoga jezika, latinski jezik služio Hrvatima, odnosno njihovoj političkoj eliti, kao brana za očuvanje ne samo jezičnoga nego i političkoga identiteta. Napokon, latinski je jezik u to vrijeme, kao i stoljećima prije te još više od stoljeća kasnije, jezik bogoslužja, kao jezik crkvenoga jedinstva i kontinuiteta, na poseban način povezivao Hrvatsku s cijelim katoličkim svijetom. To je otprilike naš pojam o latinitetu u 19. stoljeću. Ovaj rad želi nas razmotriti pitanje latinskoga u raznim porama društva civilne Hrvatske, odnosno želi promotriti društvo civilne Hrvatske prve polovice 19. stoljeća iz specifične perspektive latinskoga jezika u javnom i privatnom životu.

Upravo je na tom tragu spis grofa Franje Vojkffyja, objavljen u obliku brošure 1832. godine, kojeg je izgovorio na zasjedanju Hrvatskoga sabora prilikom rasprave o uvođenju mađarskoga jezika u javni život. Latinski je jezik svrstao u istu grupu s hrvatskom jezikom kazavši da se lakše uči u odnosu na druge „žive“ jezike. Za svjedoke točnosti te tvrdnje pozvao je same slušatelje, odnosno čitatelje. Naime, za strane je jezike – francuski, talijanski, engleski – naveo da se uče dugo, s velikim trudom i da se na kraju postiže osrednji rezultat. S druge strane, materinski hrvatski te latinski jezik nama su „ucijepljeni od najranije mladosti“.¹ Latinski je, dakle, stavljen u grupu s materinskim jezikom, u grupu jezika koji se u Hrvatskoj govore bez ikakvoga truda. Izenađuje li nas to, makar znamo frazu o službenom jeziku sve do 1847. godine? Smatramo li tu tvrdnju pretjeranom, čak i ako se radi o simboličnom izrazu? I koja bi to uopće bila „najranija mladost“, odnosno kada su to grof Vojkffy i njegovi obrazovani slušatelji, odnosno čitatelji došli u doticaj s latinskim jezikom?

2. Latinski u školstvu

Prema *Ratio Studiorum*, odnosno „Sustavu obrazovanja“ Marije Terezije iz 1777. godine, koji je dopunjen 1806. godine, pučke škole u gradovima i trgovištim, a pokaže li se potreba i na selu, dužne su organizirati nastavu iz osnova latinskoga jezika za one koji namjeravaju nastaviti školovanje u gramatičkim školama, to jest gimnazijama. Ovo se, jasno, odnosilo na djecu građanskih slojeva, općenito na one koji su slali djecu u gradsku pučku školu slušati jednog učitelja. Djeca bogatih ljudi, kao što su bili Franjo Vojkffy ili pak grof Karlo Sermage, također zagovornik latinskoga jezika s iste sjednice Sabora, imali su kućne učitelje, najčešće svećenike, pa je poduka latinskoga jezika kod njih započela dosta ranije. I Franjo Josip, najdugovječniji austrijski car, također je počeo učiti dosta rano kao dijete, već u četvrtoj godini života. U svakom slučaju, već je prilikom upisa u gimnaziju svaki dječak, koji je aspirirao na položaj u društvu ili barem na solidno obrazovanje, morao u nekoj mjeri baratati latinskim jezikom.

Latinski je jezik tijekom cijele prve polovice 19. stoljeća bio nastavni jezik u gimnazijama u civilnoj Hrvatskoj, naravno i na zagrebačkoj Akademiji. To treba imati na umu pri svakom pokušaju procjene položaja i uloge latinskoga jezika u realnom životu i u percepciji tadašnjih ljudi o sebi samima. Latinski je jezik bio živi jezik njihova školovanja i kulture. Po završetku zagrebačke Arhigimnazije đaci su s lakoćom slagali vlastite latinske stihove u klasičnim metrima. Jedan od takvih bio je 1828. godine i Pavao Štoos, budući pjesnik Hrvatskoga narodnog

¹ SIKIRIĆ ASSOULINE 2006, 101. „Rasprava o uvođenju mađarskog jezika u svim javnim poslovima u Ugarskom kraljevstvu i njemu pridruženim kraljevinama i pokrajinama po G. F. V. [grofu Franji Vojkffyju]“.

preporoda.² Studenti Akademije javno su na latinskome debatirali jer su bili verzirani u latinskom govoru. Poznata je stvar iz toga vremena da su se naši studenti koji bi došli na studij u Beč bolje služili latinskim jezikom od svojih bečkih profesora. Zato možemo shvatiti zašto Franjo Vojkffy stavlja latinski u grupu s materinskim hrvatskim jezikom, u grupu jezika koje osjeća kao svoje. Drugo je pitanje kako je ova činjenica, to jest činjenica da je školovanje u svom bitnom dijelu bilo na latinskome, utjecala na razvoj, hrvatskog jezika. Također, zasebna je tema i retrospektivna ocjena suvremenika, konkretno Antuna Mažuranića (iz ranih 50-ih godina 19. stoljeća) da je latinska nastava doprinosila tomu da se kod đaka odnosno ljudi nesvjesno, da ne kažemo podsvjesno, stvarao pojam o hrvatskome kao barbarskom jeziku.³ Nezaobilazna je, međutim, činjenica da je upravo ta i takva latinska škola odgojila u prva tri desetljeća 19. stoljeća generaciju gorljivih hrvatskih rodoljuba koja je započela narodni preporod od epohalnoga značenja za hrvatski jezik i hrvatski narod.

3. Latinski u književnosti, znanosti i politici

Iako se obično misli da je u razdoblju preporoda zadan konačan udarac književnoj latinštini, pogled na bibliografiju tiskanih djela, a još više u kataloge rukopisa, ne opravdava takvu tvrdnju. Ne samo što su put preporodnim idejama često utirali upravo latinski tekstovi, poput *Genius patriae* Ivana Derkosa,⁴ nego su i neki od glavnih iliraca kao već spomenuti Pavao Štoos ostavili za sobom mnogo veći latinski negoli hrvatski opus. Pa i sam Ljudevit Gaj na latinskom je jeziku napisao knjižicu *Brevis descriptio loci Krapinae (...)*.⁵ Iako je više-manje riječ o kraćim latinskim sastavcima, nije nimalo nevažna činjenica da je u prvoj polovici 19. stoljeća, ako slijedimo podatak iz „Hrvatske opće enciklopedije“, tiskano više samostalnih naslova latinskoga pjesništva negoli u cijelome prethodnom razdoblju, od izuma tiskarstva do 1800.⁶

Bitna i utjecajna pravna i povijesna djela na latinskome također su tiskana u ovom razdoblju. Što se pravne literature tiče, čvrsto pravno uporište borbi Hrvatskoga sabora za očuvanje municipalnih prava i zasebnoga državnopravnog položaja Trojednice dano je 1830. godine u knjižici *De municipalibus juribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* kraljevskoga protonotara Josipa Kuševića. O političko-pravnom značenju toga djela nije potrebno posebno

² DOBRONIĆ 2004, 189.

³ SMIČIKLAS – MARKOVIĆ 1892, 291.

⁴ DERKOOSZ 1832, 1-50.

⁵ Čudnim spletom okolnosti, zbog odbijanja zagrebačkoga cenzora, ta je knjižica na kraju tiskana na njemačkome u Karlovcu (GAJ 1826).

⁶ HE 6 (2004), Latinska književnost.

govoriti jer je ono dobro poznato. No u kontekstu teme i prikaza žive prisutnosti, razumljivosti i trajanja latinskoga jezika u hrvatskim obrazovanim krugovima, mislim da je zanimljivo istaknuti da je navedena, vrlo korištena knjiga tek 1883. godine dobila svoj prijevod na hrvatski jezik.⁷ Znači, tek je generacija intelektualaca druge polovice 19. stoljeća osjetila potrebu da preciznost izraza i značenja radije potraži u hrvatskom prijevodu negoli u latinskom originalu.

Na polju historiografije spomenimo djelo *Otiorum Croatiae* zagrebačkoga svećenika i bivšega isusovca Josipa Mikoczija.⁸ Riječ je o djelu koje je izašlo 1806. godine u Budimu, šest godina nakon autorove smrti. Ono opisuje hrvatsku povijest do 1102. godine i bilo je namijenjeno hrvatskoj mladeži. Šišić je u članku o hrvatskoj historiografiji nazvao tu knjigu najvažnijim djelom čitave starije posavsko-hrvatske historiografije, smatrajući da je Mikoczy uz Luciusa bio prvi naš pravi znanstveni radnik na polju hrvatske historiografije.⁹ Samo je pak djelo napisano na više stotina stranica, doduše manjega formata, pa je suvremenoj mladeži bilo pristupačno i lako čitljivo. O njegovoj popularnosti govori i činjenica s kojom sam se susrela u vlastitome znanstvenom radu na pripremi hrvatskoga izdanja djela *La Croatie et la Confédération italienne* Eugena Kvaternika koje je izašlo u Parizu 1859. godine u vrijeme njegova egzila u Francuskoj. Kvaternik je mnogo puta citirao Mikoczijevu knjigu, pa je lako zaključiti ne samo da ju je vrlo dobro proučio i da mu je čitanje latinske knjige najprirodnija stvar nego i to da je očito svoj primjerak imao sa sobom u Parizu. To je 1859. godina, dakle već smo zašli u drugu polovicu stoljeća, no na hrvatskoj političkoj sceni je generacija koja je, poput Kvaternika, svoje školovanje završila prije 1847/48, na latinskom jeziku.

4. Latinski u javnim i privatnim poslovima

Kao što je poznato, latinski je jezik u prvoj polovici 19. stoljeća, vršio ulogu jezika javne uprave. Ta uloga imala je kako svoje povijesne tako i suvremene razloge. Povijesne, jer je u percepciji tadašnjih ljudi bio jezikom komunikacije koji ih je oduvijek povezivao s ugarskim vlastima i stavljao ih u ravnopravan položaj s Mađarima. Suvremene, dakako, u kontekstu tadašnjih mađarskih pritisaka da se uvede mađarski jezik te da se na taj način Hrvatska učini samo jednom od mađarskih županija. Pravi odgovor na cijeli problem jest, naravno, intenzivan rad na standardizaciji i razvoju hrvatskoga jezika i podizanju nacionalne svijesti te čekanje povoljnoga političkog trenutka koji bi omogućio prelazak s latinskoga na materinski, a ne na neki nametnuti jezik.¹⁰ Ipak, sa strane ukorijenjenosti latinskoga

⁷ KUŠEVIĆ 1883, 1-40

⁸ MIKOCZY 1806, 1-447.

⁹ ŠIŠIĆ 1936, 43-44.

¹⁰ Doduše, ne zadugo, kad se zna da će uskoro uslijediti apsolutizam i uvođenje njemačkoga jezika.

u društvu potrebno je dotaći još jedan aspekt povezan s jezikom javne uprave. Ovako postavljeno školstvo, kroz koje mahom prolazi sitno plemstvo i građanski stalež, obrazuje ponajprije činovnike. Eventualnom promjenom i uvođenjem mađarskoga u javne poslove – a Ugarski je sabor već 1830. godine namislio da prijelaz uslijedi za tri godine! – velik broj domaćih činovnika ostao bi doslovno bez egzistencije. To se nazire i u argumentaciji grofa Vojkffyja 1832. godine za održanjem statusa latinskoga jezika u Hrvatskoj. I s praktične strane, dakle, trebalo je najprije provesti učenje mađarskoga jezika kroz škole i tek bi se nakon toga moglo provesti njegovo uvođenje u javnu upravu. To je bila namjera Ugarskoga sabora. To je, međutim, spriječio razbuktali Ilirski pokret, odgojivši do 1848. godine novu generaciju, sposobnu da preuzme administraciju na vlastitome hrvatskom jeziku.

Osim u javnom životu – upravi, školstvu, književnosti i znanosti – latinski je jezik u prvoj polovici 19. stoljeća imao svoje mjesto i u privatnom životu, daka-ko, viših slojeva društva. Sačuvana je latinska korespondencija ne samo crkvenih osoba nego i od pojedinih istaknutih ili manje istaknutih ljudi. Spomenuti Franjo Vojkffy korespondirao je, na primjer, na njemačkome, francuskome i latinskom jeziku.¹¹ Pritom valja naglasiti da su se molbe kmetova rješavale na hrvatskom jeziku. U crkvenim krugovima privatna latinska korespondencija je pravilo. Kada Franjo Zengeval, dvorski župan, piše u ožujku 1848. biskupu Hauliku u Požun o najnovijim događajima u Zagrebu, naravno da mu piše na latinskome i da pismima jednostavno prilaže hrvatske letke i druge aktualnosti.¹² Ta su pisma dio sačuvane korespondencije koja sadržava iscrpna latinska pisma kako crkvenih tako i istaknutih svjetovnih osoba upućena Hauliku te godine. Kod laika nalazimo razne i različite primjere. Nećemo ići tako daleko te kazati da obični ljudi upotrebljavaju latinski jezik kad žele nekome napisati pismo jer bi to bilo daleko pretjerano, ali kada jedan Valentin Kirinić, plemić i zemaljski arhivar te prisjednik Banskog stola piše na latinskome prijatelju grofu Janku Draškoviću, onda to nije ništa neuobičajeno. U toj korespondenciji je sačuvano devet takvih pisama, a vidi se da neka nedostaju.¹³ Radi se o vremenu kakvo je opisano u romanima Ksavera Šandora Đalskog: s hrvatskim srcem i latinskom dušom. Iz obiteljske predaje znam da je pradjed Josip Mihanović morao sa svojim ocem Franjom, hrvatskim plemićem i časnikom, inače i zastupnikom na Hrvatskom saboru 1861. godine,¹⁴ razgovarati na latinskome jeziku kada bi otac započeo razgovor na latinskome. Pritom se smatrao počašćenim da može govoriti na latinskom jeziku jer se na taj način njegovala tradicija koja je vjekovima pripadala hrvatskom plemstvu.

¹¹ SIKIRIĆ ASSOULINE 2006, 47.

¹² KOLANOVIĆ 1997, 115-175.

¹³ HDA, Arhiv obitelji Drašković, kut 68; O tome: ANTOLJAK 2004, 345-346.

¹⁴ SZABO 1988, 177.

5. Latinski kao element identiteta i staleške, socijalne i rodne stratifikacije

Latinski jezik kao sastavni dio identiteta hrvatskog plemstva, odnosno sastavni dio njihova osobnog poimanja vlastitog identiteta, doista je tema koju vrijedi obraditi u zasebnom znanstvenom radu. Stoljetnom upotrebom latinski je podignut na rang hrvatskog municipalnog prava¹⁵ i povezan je sa samom biti hrvatske konzistencije (zasebnog državno-pravnog položaja) unutar Ugarske krune. U tom smislu, hrvatsko plemstvo, kao hrvatski politički narod i nosilac, pa onda i branitelj hrvatske državnosti, sudbinski je s njime vezano. Tim više što je latinski, kao stoljetnom upotrebom garantirani dio konstitucije, i dio one srži kojom je definiran njihov staleški položaj. Silazak latinskoga i feudalnih odnosa s povijesne pozornice stoga nisu povezani samo pukom vremenskom blizinom uslijed stjecaja povijesnih okolnosti, nego je njihova veza zapravo mnogo dublja i suštinska.

Drugi moment u sagledavanju latinskoga jezika kao jedne od odrednica identiteta visokih i viših slojeva leži u činjenici da je latinski jezik stoljetni simbol istinske obrazovanosti i kultiviranoga duha (što se u društvu teško može falsificirati!), a plemstvo upravo kulturu smatra svojim bitnim obilježjem. Otkrivanje hrvatske kulture izvan okvira latinizacije kroz rad preporoditelja silno je proširilo vidike i plemstva i inteligencije. Pomislimo samo na dubrovačku književnost koja dotad gotovo uopće nije bila poznata u gornjim krajevima. Najbolji primjer širenja kulturnih vidika na vrijedne nelatinske elemente kulture i identiteta u vodećim kulturnim krugovima jest sudbina Gundulićeva Osmana: Antun Mihanović je 1818. godine bezuspješno pokušavao pronaći sponzore za izdavanje te knjige koju je pronašao u Veneciji. Naprotiv, 1844. godine prva knjiga koja je izašla u izdanju Matice hrvatske upravo je Gundulićev Osman.

Dosad smo opisali prisutnost i ukorijenjenost latinskoga u hrvatskom društvu u prvoj polovici 19. stoljeća. Jasno je da se sve to odnosi na više slojeve, hrvatsku društvenu i intelektualnu elitu, dakle na one koji su po svom staleškom i financijskom statusu imali pristup kulturi i obrazovanju, službama i častima. Doista, gledajući cjelinu hrvatskoga naroda, krug onih koji su se služili latinskim bio je prilično ekskluzivan, izvana gledano, elitistički klub. Prepoznatljiv i dominantan u društvu, većini je nepismenog naroda seljačkog podrijetla bio posve nedohvatljiv, nerazumljiv pa čak i pomalo zastrašujući.¹⁶ U tom je smislu činjenica da je latinski jezik vjerojatno već i ranije, a osobito nakon 1848. godine smetao homogenizaciji hrvatskoga društva. To je još jedan razlog zašto je latinski morao otići iz javnoga života, baš kao i staleške privilegije i kmetstvo.

¹⁵ ŽIGROVIĆ PRETOČKI 1883, 37.

¹⁶ Prvi postojeći statistički podaci, iz 1869. godine, bilježe za Hrvatsku i Slavoniju razinu pismenosti od 21,78% (Statistički godišnjak zemalja Ugarske krune 1895 1896).

Osim elitističkoga položaja latinskoga jezika, po socijalnoj stratifikaciji njegovih govornika i zagovornika želimo na kraju ukratko istaknuti još jednu očitu njegovu karakteristiku. To je činjenica da je latinski ponajprije, gotovo isključivo, muški fenomen u hrvatskom društvu toga vremena (kao uostalom i u prijašnja). Već je naznačeno da su u gimnaziju išli dječaci. Za djevojke ona nije postojala. Odgoj finih djevojaka sastojao se u učenju stranih jezika, domaćinstva, glazbe i slično. Bilo je i iznimaka, ali pitanje je jesu li one dobrodošle. Na pamet odmah pada primjer iz Krčelićevih „Annua“, doduše iz 18. stoljeća, ali krajnje ilustrativan. To je zapis o barunici Prudencijani Barbari Patačić. Ona je jedina žena za koju u „Annuama“ Krčelić ističe da je govorila latinski i pisala čak latinska pisma. Nakon toga nastavlja, međutim, objašnjavati kako je voljela oružje, konje i lov, a i narav joj je bila više muška nego ženska. Na kraju čak ostavlja mogućnost da barunica ima nešto poput „muškog uda“.¹⁷ Očito latinski nije bio za žene. Što se prve polovice 19. stoljeća tiče, žensku populaciju građanskih i viših slojeva zahvatila je poplava lake literature na stranim jezicima. I tako, dok se latinski tekstovi u razdoblju koje je promatrano u ovom radu obraćaju obrazovanoj gospodi, onaj tko se želi obratiti hrvatskim gospođama, najbolje je da to učini na njemačkome. Tako je i učinio grof Janko Drašković 1838. godine u posebnom spisu namijenjenom ženama „Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter“. No, to je već tema nekoga novog rada.

6. Zaključak

Latinski je doista odigrao kroz stoljeća važnu ulogu u hrvatskoj kulturi. Svoju zadnju ulogu i opravdanje dobio je u prvoj polovici 19. stoljeća kada je, dok se formirala narodna odnosno nacionalna ideja, bio ključno uporište u njezinoj obrani, u vremenu prije i za vrijeme stasanja narodnoga jezika. Kada grof Franjo Vojkffy 1832. godine, u svojoj vrlo angažiranoj obrani latinskoga jezika od mađarskih nasrtaja, kaže da „latinski jezik čvrsto sve dosad živi“, to nije samo fraza. U tadašnjoj Hrvatskoj, u krugovima njezine društvene i intelektualne elite, latinski doista nije mrtav ili pak silom održavan jezik, nego živ jezik pismenosti i kulture cijele populacije obrazovanih muškaraca, upravo jezik na kojemu mogu najpreciznije izraziti svoje misli vezane uz sve ozbiljnije teme vrijedne raspravljanja. Ne treba stoga čuditi da je mladi hrvatski preporoditelj Ivan Derkos svoje djelo „Genij domovine“, kojem u podnaslovu stoji „njegovanje i izučavanje domaćeg jezika“ i koje s pravom smatramo programskim spisom hrvatskoga preporoda, napisao na latinskom jeziku. To je, naime, jezik na kojem autor i obrazovano čitateljstvo kojem se obraća mogu uspostaviti najefikasniju komunikaciju političkih, filozofskih i kulturnih koncepata o kojima je u njegovu djelu riječ. Baš u tom kontekstu

¹⁷ KERCESELICH 1952, 441.

je jedino i moguće shvatiti inače zbunjujuću činjenicu da je te iste 1832. godine Matija Smodek počeo održavati na zagrebačkoj Akademiji predavanja o hrvatskoj gramatici, a predavao ju je na latinskome!

Izvršivši svoju zadnju ulogu kulturnoga mosta, latinski je u trenutku povoljnu za narodni jezik, a to su bili događaji 1847/1848. godine, s pravom povučen s javne scene. Međutim, latinski nije otišao ravno u „ropotarnicu povijesti“ kao što možda smatraju oni koji misle da latinskoga nakon odluke Hrvatskoga sabora iz 1847. godine više uopće nema. Iako više nije imao direktnu ulogu u obrazovanju činovnika, ugled je latinskoga jezika bio velik te je opći pojam o njegovoj korisnosti za formiranje mladeži bio takav da on nije mogao jednostavno iščeznuti iz školskih programa. Pogled za kraj na Novi nastavni program za gimnazije iz 1850. godine sve će kazati: novi nastavni jezik je hrvatski,¹⁸ a latinskom nije više posvećeno jedanaest školskih sati tjedno nego „samo“ osam.

Bibliografija

Izvori

- DERKOOSZ, Joannes (1832), *Genius patriae super dormientibus suis filiis: seu Folium patrioticum, pro incolis regnorum Croatiae, Dalmatiae, & Slavoniae, in excitandum, excolendae lingvae patriae studium*, Zagrabiae: Typis Francisci Suppan.
- GAJ, LJ. [Ljudevit] (1826), *Die Schlösser bei Krapina, sammt einem Anfange von der dortigen Gegend in botanischer Hinsicht*, Prettner, Karlstadt: Gedruckt bei Joh. Nep. Prettner.
- Hrvatski državni arhiv (HDA), Arhiv obitelji Drašković.
- KRČELIĆ, Baltazar Adam (1952), *Annuae ili historija 1748-1767. (Annuae sive historia ab anno inclusive 1748 et subsequis (1767) ad posteritatis notitiam)*, preveo Veljko Gortan, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- MIKOCZY, Joseph (1806), *...Otorum Croatiae liber unus. Opus postumum*, Budae: Typis regiae Universitatis Hungaricae impressum.
- KUŠEVIĆ, Josip (1830), *De municipalibus iuribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, Zagrabiae: Typis Franc. Suppan.
- KUŠEVIĆ, Josip (1883), *O samosvojnih pravih i pravilih kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, s latinskog na hrvatski preveo Fr. [Franjo] Ž. [Žigrović] Pretočki, Zagreb: Knjigotiskarski i litografski zavod C. Albrechta.

Literatura

- ANTOLJAK, Stjepan (2004), *Hrvatska historiografija*, 2. dopunjeno izdanje, Zagreb: Matica hrvatska.
- DOBRONIĆ, Lelja (2004), *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas*, Zagreb: Školska knjiga.

¹⁸ I to ne zadugo jer će se 1854. godine s apsolutizmom uvesti njemački jezik.

- HE *Hrvatska enciklopedija*, sv. 6 (Kn – Mak), Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2004.
- KOLANOVIĆ, Josip (1997), Zbivanja u Zagrebu u ožujku i travnju 1848. prema pismima upućenima biskupu Jurju Hauliku, *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest*, 3 (1997), 115-175.
- SIKIRIĆ ASSOULINE, Zvezdana (2006), *U obranu hrvatskih municipalnih prava i latinskoga jezika*, Zagreb: Srednja Europa.
- SMIČIKLAS, Tade – MARKOVIĆ, Franjo (1892), *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen-knjiga*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Statistički godišnjak Zemalja Ugarske krune 1895.*, Budimpešta: Kraljevski ugarski statistički ured, 1896.
- SZABO, Agneza (1987), *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860–1873.*, 2 sveska, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta.
- ŠIŠIĆ, Ferdo (1936), *Hrvatska historiografija od XVI do XX stoljeća*, *Jugoslavenski historijski časopis*, 2 (1935–1936) 1-4.

Latin Language and Culture in Croatian society in the first half of the 19th century

The 19th century Croatian society, particularly the one of the first half of the century, is observed in this paper from the perspective of Latin language in public and private life. The paper points out a vivid presence of the Latin language, not only in the Catholic Church and in the Croatian Parliament, in which it was the official language until 1847, but also much wider, into family homes and conversations between noble fathers and sons. Latin is still a living language of schools, science, verse and law, a language of official and private correspondence. Apart from the physical dissemination of the Latin language, even more important is its mental and psychological presence in society. In that regard, the paper raises issues of the position of Latin in the understanding of the identity of Croatian nobility, intellectuals, and the nation itself; about the role of Latin humanistic education and schools in creating the National Revival generation or the revolutionary generation of 1848; about Latin prior to and after the formulation of the national revival idea and its role, as a key stronghold in the defense of that idea in the time before and during the development of the national language. Finally, the paper, apart from the social aspect, also touches upon the equally interesting gender aspect of the question and gives an outlook on Latin as a primarily, i.e. exclusively male phenomenon in Croatian society.

Ključne riječi: 19. stoljeće, hrvatsko društvo, latinski jezik, socijalna povijest, kulturalna povijest.

Keywords: 19th century, Croatian society, Latin language, social history, cultural history.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 41

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2009.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 41

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u studenome 2009. godine

Naklada

400 primjeraka